

Марченко Мія

Автобіографія

І ти взяв мову як зброю, бо більше тобі діватись нікуди.

Кіборги. Серпень

Розповідати про себе мені надзвичайно важко. Людина я доволі замкнена, і так загалом було завжди. Мій психотип укорінений глибоко в родині і пов'язаний зі стратегією виживання, що в'їлася у кров багатьох поколінь людей, покалічених радянським режимом. "Не висовуйся, а то гірше буде", — цих слів мені ніхто не говорив, але вони витали у повітрі. Лише в останні роки, коли я дозволила своєму потягу до письма нарешті з мене "вирватися", коли дозволила собі показатися з ним на людях, стало трохи простіше писати і спілкуватися.

Моє дитинство і юність минули в Києві, на Оболоні, у "лежачому хмарочосі" — холоднющій багатоповерхівці, що наче вітровий заслон розтягнулася вздовж Оболонської набережної. "Мое Михайлівське", — так пестливо називала нашу вулицю мама, коли з вишгородських висот падала на дніпровські затоки хуртовина. Тривалий час я вважала, що потягом до письма завдячую винятково матері — закоханій у літературу жінці, яка все життя пропрацювала викладачем російської мови та літератури у київських ВНЗ та школах. Мати писала вірші, після її смерті ми з братом навіть видали власним коштом невеличку збірку її поезій, за змістом дуже родинних і дуже "київських", повних снігу, вогнів вечірнього міста, бузку та сонця.

Мені було непросто наважитися писати ще й тому, що для матері письменник був кимось таким, хто мав дуже високий статус, такий собі міні-бог. Вона повсякчас оточувала себе цими богами, занурювалася в біографії письменників, спогади про них, і в певному сенсі, як я зараз розумію, й сама займалася "життєтворчістю" в цілком декадентському розумінні цього слова. Навіть у злиденні 1990-ті, коли бракувало практично всього, а щоб сходити до магазину треба було нарізати собі купонів з велетенських друкованих аркушів, якими платили зарплатню, мати примудрялася запрошувати цікавих гостей (від рефлексотерапевтів та екстрасенсів до внучатої племінниці Лесі Українки або онуки Михайла Драгоманова) і влаштовувати чаювання на манер тургенівських героїв. Вона щосили намагалася відтворити довкола себе атмосферу "дворянського гнізда", створити власний світ за "кремовими шторами" і в певному сенсі досягла успіху. Я зростала, мов у вежі зі слонової кістки, була майже відмінницею, вчилася музики, подорожувала світом разом з героями Жуль Верна. Однак улітку все змінювалося. Влітку я тікала з вежі і перетворювалася на розбишакуватого Тома Сойера чи хороброго мушкетера, або й безтурботного річкового мешканця з перетинками між пальцями ніг і рук, а світ довкола оболонських заток та набережної був моєю країною, відмежованою від міста, куди треба урочисто вдягатися,

коли їдеш гуляти чи у справах.

З літніми днями для мене асоціюється й родина мого батька, закоханого у природу чоловіка, який пройшов буремний професійний шлях від радянського інженера в інституті ядерної фізики до київського "грача", а там і маклера з продажу нерухомості, аби зрештою з'ясувалося, що насправді він продовжує сімейний фах. Загалом долі моїх родичів по батьківській лінії дуже неординарні, але родина глибоко приховувала скелети в родинній шафі. Тож минуло чимало часу, доки я дізналася про ці таємниці. Десь до вісімнадцяти років мені здавалося, що у родині батька все дуже просто: дідусь помер за рік до мого народження, тому спогадів про нього в мене не було, а бабуся все життя пропрацювала лаборанткою на кафедрі фізики у Київському авіаційному університеті. Я любила бувати у неї в Боярці, снідати в кухні з полицями до стелі, де пахло меркаптаном та сухариками, читати в кімнаті зі старим елегантним креденсом, потай тягати звідти рафінад. А ще — сад, що був центром життя батькової родини. Троянди різних сортів, лимонник, клематис, яблуні, нарешті королева саду — велетенська груша. Однак були й речі, зовсім мені незрозумілі. Наприклад, бабуся попри те, що у всіх життєвих ситуаціях зазвичай керувалася здоровим глуздом, зненацька могла заборонити розмовляти на кухні, бо там є витяжка до сусідів. Лише згодом, коли я спочатку з маминою допомогою, а потім і сама почала цікавитися історією батькової родини, зрозуміла, звідки в моє життя вривається отой крижаний протяг смертельного жаху, який і я, і мій брат вповні відчували під час Майдану: страху, що за тобою прийдуть. Це відчуття нагадувало стан, коли ти начебто зазираєш по той бік дзеркала, відчуваючи, що звідти, з темряви забуття, дивиться на тебе прадід Іван Марченко, юрист, розстріляний червоними біля Карлівки у дворі власного маєтку, а поряд усміхається чотовий УСС, аспірант Михайла Грушевського і зв'язковий ЗУНР у Києві, секретар Конара, історик та письменник Семен Ткачівський, бабусин батько, якого двічі заарештовували за так званий український буржуазний націоналізм. Цей довго замовчуваний факт неабияк мене збентежив, він і досі змінює мене внутрішньо. У 2016 р. ми з татом подали офіційний запит щодо справи Семена Ткачівського, побували й в Івано-Франківському архіві, де чоловік із кам'яним обличчям поклав перед нами на стіл другу справу мого прадіда, заведену в листопаді 1952 р. Уперше його було засуджено ще 1936 р., тоді Семен Ткачівський відбув дев'ять років таборів. Найперша сторінка — анкета. У графі "сімейний стан" жирним, упевненим у власній правоті і безкарності почерком слідчого вписано два імені — моєї прабабусі й бабусі, а навпроти — відповідь в'язня: "Місцезнаходження не знає". Я вдивлялася в ці слова посеред холодного читального залу і зрозуміла, що плачу із вдячності і невимовного болю, бо це найпромовистіші слова з усіх, що прадід міг би мені сказати крізь усі ці довгі роки. "Живи", — промовляє до мене фраза "місцезнаходження не знає". Живіть, забудьте про мене...

Так у мене і з'явилася ще одна рідна людина, для якої письмо було професією. Проте сама я, хоч би скільки бралася за писання, нічого не могла закінчити. Єдине, що справді допомогло, коли з'явився і почав набирати обрисів задум книжки "Місто Тіней",

це моє рішення змінити мову. Я почала писати українською. Було це не так уже й складно, бо, як і більшість моїх однолітків, я від народження зростала в білінгвальному середовищі. Родина моєї матері була цілковито російськомовною, родина батька — українськомовною. Однак училася я російською. За бажанням матері, міняла школу, щойно її переводили на українську мову викладання. Таким робом поміняла чотири школи. У цьому, на мою думку, був і позитив — тепер я легко адаптуюся до нового оточення, вмію знаходити друзів у різних середовищах.

Та попри все моя російськомовна творчість на початковому етапі нагадувала мені "лілею Срібного віку" — речення туманні, багатослівні. Коли почала писати українською, відчула неабияке полегшення, бо моя українська — це весела, стрімка червона мальва, що аж буяє здоров'ям. З нею мені легко.

Найтепліші мої шкільні спогади пов'язані, зокрема, з учителями української мови та літератури. Я й досі із вдячністю пригадую, як Світлана Антонівна Мотрічук, що викладала українську в 5-9-му класах, зітхнувши, поставила мені за твір 5/4, незважаючи на жахливу пунктуацію. При цьому вона сказала: "Ти, Марченко, певно, колись станеш письменницею, але тобі повсякчас буде потрібен хтось, хто вичитував би твої твори". Ці слова мене окрили. Та я й припустити не могла, що колись наважуся стати письменницею. А щодо вчитки, то мій най-уважніший коректор завжди зі мною. Це — мій чоловік, тож проблему пунктуації розв'язано.

Другою вчителькою української літератури, яку я із вдячністю пам'ятатиму завжди, була Ко-люх Галина Василівна. Її стиль викладання повністю відповідав прізвищу — вколотися об її слова було легко, але попри це саме Галина Василівна першою допомогла мені подивитися на українську літературу не як на місце "скороботи й печалі", а пізнати найкращі її зразки — прозу Хвильового й імпресіонізм Коцюбинського. З нами, всуціль російськомовними школярами, що вчилися в російській школі, вона віталася: "Шануймося, бо ми того варті", дуже чуттєво читала напам'ять вірші Тичини і Сосюри. Завдяки їй я прочитала перший український роман, який викликав мій щирий захват, — "Перехресні стежки". Одне слово: це була перша закохана в українську літературу людина, яку я зустріла у своєму житті. Вона викладала цей предмет не тому, що "так склалося", або "вступила, куди вступила". Галина Василівна вірила в те, про що говорила, і любила те, що робила.

Щодо писання... Перші спроби з'явилися, коли мені виповнилося дванадцять років. Попри всю книжність нашої родини це був мій секрет, як і масова література, і любовні романи, які я читала потайки від мами. Саме серед них мені трапилася перша книжка з серії романів про Анжеліку Енн та Сержа Голонів. Я була настільки обурена несправедливою долею Жоффрея де Пейрака, що вирішила написати власну історію про його порятунок. Далі цей намір трансформувався у фантастичну історію про те, як мій герой — обдарований хлопчик з майбутнього — завдяки машині часу переніс Жоффрея у вимір, де людям з минулого давали можливість розкрити свої таланти, які з певних причин не оцінили їхні сучасники. Нині іспанці зняли цілий серіал з такою фабулою. Однак тоді я вважала свої фантазії несерйозними і страшенно їх соромилася.

Шкода. Не варто було. Це один із життєвих уроків, який я вважаю дуже важливим. Життя постійно підкидає мені ситуації, коли я стою перед вибором: довіряти собі чи думці суспільства. І коли після довгих вагань та метушні все ж обираю перший варіант і слухаю голос свого серця, життя чи то світобудова мене щедро винагороджують. Тоді трапляються дива.

Так сталося, наприклад, із французькою мовою. Через того ж таки Жоффрея де Пейрака, про якого писала роман, мені закортіло вивчати французьку, хотілося навчитися розмовляти тією ж мовою, що й мій герой. Батьки знайшли мені чудову репетиторку — Емілію-Одетт Гону, доньку французької, яка закохалася в радянського офіцера, що розповів їй казку про чудову країну рівності, де все безкоштовно і кожен отримує за потребами. Дівчина поїхала з ним до СРСР, залишивши свою доньку від першого шлюбу Емілію на виховання монашкам. У шістнадцять років, закінчивши навчання, попри вмовляння родичів Емілія захотіла побачитися з матір'ю і більше ніколи не повернулася до Франції — залізна завіса за нею опустилася.

Я вивчала французьку старанно, завжди гостро відчуваючи власну недосконалість, мріяла навіть вступити до університету Шевченка на французьку філологію, але там так прозоро натякали на великий конкурс і хабарі, що я зрештою пішла туди, куди мене запрошували за співбесідою — на факультет російської мови й літератури. Французьку хай з перервами, але продовжувала вивчати вже на курсах у Французькому інституті. Саме завдяки французькій отримала свою першу роботу — пропозицію перекласти цикл науково-популярних передач для дітей "Як це робиться". А далі пішло — фільми, сценарії, книжки. Тому, коли минулого року я отримувала премію Г. Сковороди за найкращий переклад із французької мови, ледве не заплакала з відчуття неймовірної вдячності Богу, творчій силі за те, що повірила в себе, перекладала без диплома, робила те, що любила. Для мене ця відзнака свідчить не так про мої успіхи в галузі перекладу, як про любов до своєї справи. Стоячи біля велетенського панорамного вікна з дипломом у руці й роздивляючись Київ із печер-ських пагорбів, я шкодувала лише про те, що пані Гону давно померла і не може розділити зі мною мою радість.

На початку 2006 р. раптово і трагічно померла моя мама. Мені на той час виповнилося двадцять три роки. Лише через рік, коли на запрошення родички поїхала на конференцію до Риги, почала щось відчувати. Власне, саме зі спогадів про цю поїздку до середньовічного міста зі старовинними будинками, міста, вулиці якого вимощені чорною гладенькою бруківкою, з почуття екзистенційної самотності й страху смерті, які поїдали мене зсередини, писалася моя дебютна повість "Місто Тіней", що вийшла через десять років після відвідин Риги.

Рига, якої я доти ніколи не бачила, тим не менше змалечку була для мене особливим, казковим, фантастичним простором. Батьки їздили у весільну подорож до Прибалтики, багато часу провели в Ризі. Мама завжди згадувала це місто, бо почувалася там щасливою. У родині залишилося багато світлин з тих часів, блідих, не надто якісних, але на кожній з них вона залишилася такою, якою я її майже не

пам'ятала — щасливою. Тож, коли я потрапила до Риги після маминої смерті, це місто багато в чому було для мене про маму. З моєї тодішньої подорожі скопійовано сцену в "Місті Тіней", коли Марта бачить у натовпі жінку, яку не бачить ніхто, крім неї, і на мить вірить, що це її мати. Звісно, багато що видозмінено так, аби обслуговувати потреби сюжету, але є в цій книжці й велика частина мене самої.

Під час написання повісті мене страшенно цікавила і досі цікавить тема персональної відповідальності за те, що відбувається довкола. Тому надзвичайно цікаво слухати відгуки, у яких мами закидають мені, що дівчинка, мовляв, усе бере на себе, без попереднього плану йде рятувати місто, не покликавши на допомогу дорослих, не розрахувавши власних сил, а також про те, що майстри у місті — це поганий приклад безвідповідальних дорослих. Насправді це смішно, бо такі критики, самі того не усвідомлюючи, розуміють абсурдність ситуації: мала дитина вчить дорослих відповідальності за долю їхнього міста. Скажіть, невже в реальності інакше? Чи ж не була Революція гідності про те саме? Сімнадцятирічні, двадцятирічні йшли з дерев'яними щитами проти куль. Чи не навчили вони нас, дорослих, обачних і дуже обережних людей тому, що зміни неможливі без жертви? Я не можу забути і викинути з голови, що доки я живу, прокидаюся щоранку, п'ю каву в кав'ярень-ках, тисячі хлопців і дівчат, набагато молодших від мене, лежать у землі, на цвинтарі, бо вони обрали не власну безпеку, а зміни в країні, зміни довкола них. Вони, як і Марта, зрозуміли просту істину — в них є тільки власне життя і лише їм вирішувати, як ним розпоряджатися. Вони обрали небезпеку, а не чекати, доки розважливі дорослі, мудрі старці розродяться рішенням, що здебільшого крутитиметься навколо максими: "Терпи, аби не стало гірше". Я розумію матерів, які хочуть навчити своїх дітей довіряти дорослим, звертатися до них по допомогу. На жаль, це в багатьох випадках небезпечна ілюзія — чекати, що хтось старший, мудріший, могутніший (тато, мама, Бог) вирішить за тебе твої проблеми. Адже дорослі не всесильні й ніколи не залишаться з тобою назавжди, навіть якщо прагнутимуть цього. Тож ті, хто хоче завдяки моїм книжкам створити у своєї дитини ілюзію безпеки, навряд чи досягнуть мети. Я ніколи не піду проти того, про що свідчить мій власний досвід, який, звісно, є суб'єктивним, але, на жаль, лише певною мірою. А свідчить мій досвід про таке: всі помиляються, все швидкоплинне, тому живи, слухай своє серце, не дай страху поглинути тебе. Адже я знаю, якими є люди, що все життя живуть зі страхом у душі. Я бачила на власному прикладі, на прикладі мого батька, матері, бабусі, як страх спотворює людей, отруює їхню радість і не дає розвиватися особистості, плюндрує, вбиває талант, жагу творчості. Я відчуваю тиху радість від того, що хай не я, але принаймні мої герої від цього страху будуть вільні.